

Cumhuriyet'imizin 100. Yılına Armağandır...

SAKARYA MEYDAN MUHAREBELERİ

Enis Şahin

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2026

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI XX. DİZİ - SAYI: 36

Sertifika No: 43191

Sakarya Meydan Muharebeleri

Enis Şahin

Proje Koordinatörü

Yüksel Özgen

Proje Editörü

Haluk Selvi

İnceleyiciler

Uğur Üçüncü ♦ Mehmet Okur

Metin Denetimi

Elif Aydınbaş

1. Baskı: Ankara 2026 (5000 adet)

ISBN 978-975-17-6532-1

Genel Okuyucu Dizisi

No. 29

Sayfa Tasarımı

Ayşegül Yenidoğan

Kapak Tasarımı

Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu

Sıhhiye Yerleşkesi

Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No. 1 06230 Altındağ/ANKARA

Bilkent Yerleşkesi

Üniversiteler Mahallesi Toplum Caddesi No. 5 06800 Çankaya/ANKARA

Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98

ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı

Sarıyıldız Ofset Ltd. Şti.

İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi 1358. Sokak No:31 Ostim/ANKARA

Tel: +90 (0312) 395 99 94-95 ♦ email: sariyildizofset@hotmail.com

Sertifika No: 46685

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

SUNUŞ

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün himayelerinde, Türk tarihinin ilk kaynaklardan araştırılması amacıyla 15 Nisan 1931'de kurulan Türk Tarih Kurumu; Türk ve Türkiye tarihini çağdaş bilim anlayışıyla incelemek ve yaymak; bu alandaki araştırmaları desteklemek ve toplumdaki tarih bilincini geliştirmek misyonu ile hareket ederek, araştırmalarını dünya tarih yazıcılığıyla bütünleştirmek ve Türk tarihçiliğini evrensel ölçekte en üst düzeye ulaştırmak vizyonuna sahiptir. Türk Tarih Kurumu bu hedeflere ulaşmak için, ulusal ve uluslararası konferanslar, seminerler, kongreler, anma törenleri, sergiler düzenlemekte, kazılar yaptırmakta, kitaplar ve dergiler yayımlamaktadır.

Türklerin en eski çağlardan beri dünya tarihindeki hakiki yerini bilimsel yollarla inceleyerek Türk ve Türkiye tarihini yazmak konusunda çalışmalarını büyük bir titizlikle sürdüren Kurumumuz, günümüze kadar 2300'e yakın eser yayımlamıştır. Türk tarihinin doğru anlaşılmasından insanlık tarihinin layıkıyla yorumlanamayacağını açıkça ortaya koyan bu çalışmalar ilim aleminde gerekli değeri görmüştür. Meçhul olan tarihi kaynak ve malzemelerin keşfi, yeni bilimsel yöntemlerin uygulanmaya konulması ve artan araştırmalar gibi tarih ve arkeoloji bilimlerindeki gelişmeler, bu gerçeği tüm açıklığıyla insanlığın önüne sermiştir. Bilimsel araştırmalar sonunda anlaşılmalıdır ki Türkler tarihin erken dönemden bugüne kadar kesintisiz süren yolculukları boyunca çok geniş coğrafyalarda büyük medeniyet ailelerinin tamamının hayatına tesir etmişlerdir. Siyasi ve askerî çerçeveye sınırlı kalmayan bu etki, içinden geçtiğimiz büyük krizler çağında kıymeti daha iyi anlaşılabilir medeni değerler ve kültürel eserlerle anlam kazanmıştır.

Türk Kültürünün bu kıymetli mirasını gelecek kuşaklara aktarmak, bilinçli ve yekvücut bir toplum inşa edebilmek, birçok sahada atılım gayreti içinde olan Türkiye'miz açısından eşsiz bir öneme sahiptir. Yeni hedeflere doğru ilerleyebilmek, yaygın bir eğitim ışığında eski yaşamışlıkların aydınlatıcı yol göstericiliğiyle mümkündür. Tarihe gönül vermiş bilim insanlarımızın emekleriyle ve gayretleriyle inşa ettikleri

eserler olmasa, milletimizin en eski zamanlardan bu yana kesintisiz sürdürdüğü büyük yürüyüşünü anlamamız da mümkün olamazdı.

Bu büyük mirasın sadece akademik çevrelerle sınırlı kalmaması, toplumumuzun her tabakasına ulaştırılabilmesi amacıyla Kurumumuz, Cumhuriyet'imizin 100. yılına armağan olmak üzere, yüz yıllık tarih ve kültür birikimimizi kapsayan, yüz kitaptan oluşan Genel Okuyucu Dizisi'ni hazırlamıştır. Alanında uzman akademisyenlerin on yıllara dayanan bilgilerini ve araştırmalarını, belirli bir sayfa aralığında, okuyucuyu sürükleyecek bir üslupla ele aldıkları kitaplar; Türk Tarihinin önemli şahsiyetlerini, savaş ve mücadelelerini, dünyanın dört bir yanında kurulan Türk devletlerini, kadim Türk şehirlerini ve bu şehirlerde inşa ettikleri kültür ve medeniyet kurumlarını, Türk sanat ve ilim hayatını ve en eski Anadolu uygarlıklarını konu edinmektedir.

Bu açıdan bakıldığında elinizdeki kitap, mesleki mesailerini bu uğurda sarf etmiş bir bilim insanının ürünüdür; kendisine sonsuz saygı ve teşekkürlerimizi sunuyorum. Türk Tarih Kurumu, Türk tarih ve kültürüne hizmet için kaleme alınan ve sadece ülkemizde sınırlı kalmayacağı görülen bu çalışmaları hazırlamanın mutluluğunu yaşıyor, serinin editörlüğünü yürüten Prof. Dr. Haluk Selvi'ye ve Türk Tarih Kurumu Bilim Kurulu üyelerinden oluşan Genel Okuyucuya Yönelik Kitap Hazırlama Çalışma Grubu üyelerine ve Kurum personelimize teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Yüksel Özgen
Türk Tarih Kurumu Başkanı

ÖN SÖZ

En yaygın adıyla Sakarya Meydan Savaşı, bu kitapta tercih edilen isimle Sakarya Meydan Muharebeleri, Millî Mücadele'yi de kapsayan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş evresindeki en önemli askerî gelişmedir. Sakarya Nehri boylarındaki zafer olmasaydı, Büyük Taarruz gerçekleşmeyecekti. Bu yüzden Sakarya Zaferi en başta Büyük Taarruz'un ve Türk Millî Mücadelesi'nin başarıyla neticelendirilmesindeki dönüm noktası ve askerî başyapıtıdır. Yunan yayılcılığının dayanağı Megali İdea hırsıyla ve hayalleriyle hareket eden Yunanlılar Ankara kapılarından döndürülemeydi ve Sakarya boylarında verilen bu hayati savaş kazanılamasaydı Lozan'a ve Cumhuriyet'e uzanan yol hiç aralanamayacak, Türk tarihi başka bir yöne evrilebilecekti. Hem Türk tarihini çıkmaza girmekten kurtaran hem Türk milletine istiklal bahşeden ve hem de Türk vatanını işgale düşmekten kurtaran askerî gelişme Sakarya boylarında ölümüne verilen bu büyük savaştır. Savaşı başkumandan olarak organize eden ve Türk Ordularına zafer kazandıran büyük asker, Türk milletinin büyük evladı, büyük devlet adamı, askerî deha, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ve ebedî Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başkumandan Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Türklerin Başbuğu Büyük Başkumandan, Sakarya Nehri boylarında verilen milletin ölüm kalım mücadelesini büyük kan deryası anlamına gelen "Sakarya Melhame-i Kübrası" olarak adlandırmış, bu zaferi, bizzat yönettiği ve başında bulunduğu Millî Mücadele ve Cumhuriyet'e giden yolun en müstesna askerî gelişmesi olarak değerlendirmiştir.

Zaferden hemen sonra yayımladığı "Orduya Beyannamesi"nde Sakarya Meydan Muharebeleri için meramını şu güzel kelimelerle anlatmayı tercih etmiş, iftiharını şöyle dile getirmişti: "Mazlûm milletimizi tarihinin en tehlikeli bir zamanında yeniden ışığa ve kurtuluşa kavuşturan bu muharebede sizin başkumandanınız olduğumdan dolayı bir insan kalbi için mukadder olabilecek en derin saadet ve iftihârî duydum." Yine aynı beynamede, milletin kendisine bahşettiği gazilik ünvanı ve mareşallik rütbesi için de zaferi Mehmetçiklere adanmış ve ünvanlarını bütün askerlik hayatının en büyük iftihar sermayesi olarak taşıyacağını gururla söylemişti. Mensubu olduğu milletine ve başkumandanı bulunduğu ordularına ve

onun mensuplarına karşı muhabbetini böyle belirten Mustafa Kemal Paşa, gerek Büyük Nutku'nda ve gerekse hayatı boyunca yapmış olduğu açıklama ve demeçlerinde Sakarya Meydan Muharebeleriyle ilgili övgü dolu ifadelerde bulunmuştur. Zaferi Mehmetçiklerine adayan ve tevazuda timsal olarak Fevzi (Çakmak) ve İsmet (İnönü) paşaları öne çıkaran Gazi Paşa'yı milleti de gönlüne koymuş, ona "kurtarıcı büyük evladı" ve "Sakarya güneşi" gözüyle bakmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, "kıymetli ve asil reislerinin düşman ordusunu hezimete düşüren dahiyane muazzam tedbirleri sayesinde elde edilen bu büyük zaferle iftihar etmektedir" ve millet de Meclis de hep de edecektir...

Sakarya Zaferi'nden sonra Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımladığı bir yazısında, memleketin kurtarıcı paşasına hissedilen sevgi ve duyguları, Türk milleti adına o kadar güzel anlatıyordu ki: "Gazânız mübarek olsun! Gelecek günleriniz de bugünleriniz kadar başarılarla doğsun! Size verdiğimiz her şey yüreğimizden geliyor. Zira istiklalin tatlı ve berrak suyunu elinizden içtik. Onun için size mareşallik ve gazilik de helal olsun." Bu sözler üzerine başka ne söylenebilirdi! Çünkü hem Sakarya'da hem Büyük Taarruz'da, büyük şair ve yazar Yahya Kemal'in (Beyatlı) Sakarya Zaferi'nden bir yıl sonra söylediği gibi, Yunanlılar karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri fırtına olup kopuyor, Cenab-ı Hak ve hak uğruna mücadele veriyor, şehit ya da gazi oluyor, İslam'ın ve Türk'ün kurtarıcılığını yapıyordu. İşte Mareşal Gazi Paşa da böyle ağır bir yükü, Türk Ordularının sorumluluğunu taşıyor, başkumandanlığını üstleniyordu. Türk milleti bu amansız mücadeleler neticesinde bağımsızlığını kazanarak, çağdaş dünyadaki yerini alabildi; devletin ve milletin tapusu olan Lozan Antlaşması bu şartlar altında imzalandı ve Türkiye Cumhuriyeti hayat bulabildi. Lozan, Cumhuriyet'in tapusu ve garantisi ise Sakarya Meydan Muharebeleri de "verdiği hayatla" Türk milletinin ve vatanının mevcudiyetlerinin teminatı durumundadır.

Türkiye'de Sakarya Meydan Muharebeleriyle ilgili bugüne kadar çok sayıda çalışma yapıldı. Bu savaşın gidişatı, önemi ve sonuçları gerek kitap ve makalelerle gerek lisansüstü çalışmalarla gerekse de Harp Tarihi Arşivi'ndeki belgelerle bugüne kadar detaylarıyla ortaya konuldu. Bu kitap çalışması ise büyük Atatürk'ün kurmuş olduğu Türk Tarih Kurumunun genel okuyucuya yönelik diğer eserlerde uygulanan yöntemin aynısıyla hazırlandı. Kitap, akademik bir endişe taşınmadan, halka, öğrencilere ve

ilgililere yönelik olarak dipnotsuz, akıcı ve duru bir Türkçe ile kaleme alındı. Açıklama dipnotları ise metinde geçen hususların bazı ayrıntılarını okuyucuya sunmak amacıyla sayfa altlarına eklendi. Rahatlıkla anlaşılabilmesi amacıyla fazla ayrıntıya girilmeden kronolojik olarak sebep sonuç ilişkisine de dikkat edilerek konunun ana hatlarının izahına gayret gösterildi. 12 ana bölüm hâlinde ve alt başlıksız şekilde okuyucuya sunulan eserin her bir bölümünün kendi içinde bir bütün oluşturmasına ve kitabın tümü içerisinde mantık bütünlüğünü bozmamasına gayret ve dikkat edildi.

Eserde arşiv belgelerinin yanı sıra dönemin gazete ve dergileri ile daha sonra kaleme alınan araştırma eserleri ve hatıralardan önemli ölçüde faydalanıldı. Tek bir cümlesinden veya harita/kroki/fotoğrafından dahi istifade edilen kaynaklar belge veya sayfa numarası verilmeden toplu olarak kitabın sonundaki kaynaklar kısmında mutlaka gösterildi. Bu itibarla kitabın kaynaklar kısmı, Sakarya Meydan Muharebeleriyle ilgili genel bir bibliyografya mahiyeti taşımaktadır. Kitap içerisinde kullanılan fotoğraflar ve krokiler, ilgili konunun geçtiği kısma yerleştirildi, böylece eserin daha anlaşılır kılınmasına çalışıldı. Harita, kroki ve gazeteler bu kitap için yapılan araştırmalarla tespit edilmiş, bu malzemenin çoğunluğu kaynaklarda kullanılan eserlerden alınmıştır. Fotoğrafların büyük bir kısmı doğrudan Türk Tarih Kurumunun arşivinden bu kitap için temin edilmiş, diğer bazı fotoğraf ve görüntüler ise dönemin gazete, dergi ve araştırma eserleriyle anonim tarzdaki kaynaklardan alınmıştır. Kitapta yer alan isim, yer adı ve kavramların metinde nerede geçtiğinin bulunabilmesi amacıyla eserin sonuna dizin eklenmiştir. Bunun okuyucuya büyük kolaylık sağlayacağından şüphe yoktur.

Sakarya Meydan Muharebeleri adlı bu mütevazı çalışma, yaklaşık bir yıllık çalışmanın neticesinde yayın hayatına kazandırılmıştır. Hazırlanma aşamasında katkısı geçenleri şükran ve minnetle anıyorum. Başta Türk insanının tarih bilincine ve bilgisine sağladığı katkılardan dolayı Türk Tarih Kurumuna, böyle bir projeyi başlatan Kurumun kıymetli başkanı Prof. Dr. Yüksel Özgen'e ve serinin editörlüğünü yürüterek bu eserin tarafımda yazılmasını teklif eden kıymetli arkadaşım, aynı bölümde ve anabilim dalında yıllardır görev yaptığım meslektaşım Prof. Dr. Haluk Selvi'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Kitabın okuyucuya ulaşmasındaki gayretlerinden dolayı da Kurum uzmanlarından Elif (Aydınbaş) Hanım'a ve Şükrü

(Çavuş) Bey'e teşekkür etmek, emeğe saygının ve vefanın gereğidir. Kitaptaki Yunanca harita ve krokilerdeki kavramların tercümeleri nedeniyle kıymetli meslektaşım Doç. Dr. Esra Özşüer'e minnettarım. Kroki ve haritaların temininde ve özenle taratılıp bu kitaba tertemiz bir şekilde girmesi için Atatürk Kitaplığı'nda bir gününü feda eden biricik kızım Merve Gizem'e teşekkür ederim. Son okumaları itinayla yapan kıymetli öğrencilerim Dr. Haluk Şengül ve doktorasını tamamlama arifesindeki Samet Tufan'a şükranlarımı sunarım. Sakarya Meydan Muharebeleriyle ilgili elimde olmayan nadir eserleri sahaflardan bulup temin eden kıymetli öğrencim Doç. Dr. Dilarâ Uslu'ya teşekkür ederim. Teknik konularda beni hiç yüzüstü bırakmayan ve her ricamı içtenlikle yerine getiren sevgili öğrencim Doç. Dr. Tufan Turan'a yıllardır birikmiş bir teşekkür borcum var. Bu naçiz eseri okuyarak ve hakemlik yaparak eksiklerinin giderilmesini sağlayan, kıymetli görüşleriyle önemli katkılar yapan, isimlerini henüz bilmediğim sayın raportörlere de müteşekkir olduğumu içtenlikle belirtmemiyim. 'Bir melek olduğuna inandığım' engelli evladım Enis Kuzey'i ve ailemizin 'birkaç günlük en minik üyesi' Umay'ı da bu vesileyle anmak isterim. En nihayet esere varlığıyla, dikkatli bakış açısıyla ve güzel Türkçesiyle katkılar sağlayan, emsalsiz sabır gösteren, rahat çalışmam için hiçbir fedakârlığı esirgemeyen sevgili eşim Elif Hanım'a teşekkür etmek benim için ayrı bir mutluluktur... Tüm katkı sağlayanlar sağ olsunlar...

Büyük Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumunun Cumhuriyet'in 100. Yılı Armağanı serisindeki bu kitabın, gözbebeğimiz Türk Silahlı Kuvvetlerinin başta ebedî Başkumandanı ile Mehmetçiklerinden irili ufaklı rütbelerdeki isimli/isimsiz; şehit/gazi silah arkadaşlarının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda harcı bulunan devlet adamlarının, en nihayet Türkiye Cumhuriyeti tarihinin doğru anlatılması ve doğru anlaşılmasına ve okuyucuların millî tarih bilincine bir nebze katkı sağlayabilmesi, bu naçiz satırların yazarının en büyük beklentisi ve mutluluğu olacaktır. Aziz Türk milleti var oldukça, yukarıda zikredilen isimli-isimsiz asker-sivil bütün ecdat, gelecek nesiller tarafından rahmet ve minnetle anılacaktır. Her şeylerini ama en başta geleceklerini ve en değerli varlıkları olan canlarını Sakarya Meydan Muharebeleri başta olmak üzere Büyük Taarruz'da, Dumlupınar'da, İnönü'de, Kütahya'da, Eskişehir'de, Seyitgazi'de, Bursa'da, Balıkesir'de, Aydın'da, Manisa'da, Gediz'de, Uşak'ta, Afyon'da, Polatlı'da, Haymana'da ve dahi her şeyin başlangıcını oluşturan Güzel İzmir'de hiç düşünmeden toprağa bırakarak, bizlere eşsiz bir vatan

emanet eden bu yüce milletin tüm fertlerinin, aziz şehitlerimizin ve mukaddes gazilerimizin kutsal hatıraları önünde minnet, şükran ve saygıyla eğiliyorum... Onlara hep borçlu kalacağız, dünya döndükçe... Olmasalardı olmazdık!

Sakarya Meydan Muharebeleri adlı bu eserin; millî tarihine ve tarih bilimine ilgi duyan Türk insanına, yarınlarımızın teminatı öğrencilerimize hususiyle Sakarya Üniversitesi Tarih bölümündeki tüm lisans ve lisansüstü öğrencilerime ve “Büyük Adam”dan aldığım vasiyet doğrultusunda yetiştirilmesinden en başta kendimi sorumlu hissettiğim Türk gençliğine faydalı olması dileğiyle...

Saygı ve sevgi ile...

Enis Şahin
2026, Sakarya

GİRİŞ

Türk Millî Mücadelesi'nde¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularının, Büyük Taarruz ile birlikte sonuç getirici en önemli askerî başarısı olan Sakarya Meydan Muharebeleri, tarih edebiyatımıza farklı şekillerde yansımıştır: *meydan savaşı*, *meydan muharebesi*, *melhame-i kübrâ*, *kan deryası*, *büyük savaş*, *kıyamet savaşı*. TBMM Orduları Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle "Sakarya Melhame-i Kübrâsı" şeklinde adlandırılan bu savaş, "şiddetli harp" veya "büyük kanlı harp" olarak tanımlanabilir. Geniş bir coğrafyada yapılan ve birden çok muharebeyi kapsayan savaş (*war*) ile daha küçük bir arazide ve daha az miktardaki kuvvetler arasındaki muharebe (*battle*) kavramlarının manası farklıdır ama yine de dünyada ve bilhassa Türkiye'de birbirlerinin yerine kullanma eğilimi olmuştur ve hâlen olmaktadır. Esasında konuyla ilgili çalışmalarda bilinçli yapılan hata (*galat*) durumundaki bu karışıklık bilerek ya da bilmeyerek sürdürülmektedir.

Türkiye'de Millî Mücadele'yle alakalı eserlerde genel olarak Sakarya Meydan Savaşı ve Sakarya Meydan Muharebesi tabirleri kullanılmıştır ve hâlen de kullanılmaktadır. İlki doğruyken, onlarca muharebeyi kapsayan bu büyük savaşa tekil olarak "Sakarya Meydan Muharebesi" demek, savaşın boyut ve niteliğini küçültmekte, sanki "bir tane muharebe" yapılmış izlenimini uyandırmaktadır. Zira 22 gün geceli gündüzlü bir "muharebeler manzûmesi" olan bu savaş içerisinde Mangaldağı, Beylikköprü, Türbetepe, Gedikli, Toydemir, Yamak, Kartaltepe, Karatepe, Karadağ, Çekirdeksizköy, Horhor, Güzelcekele, Sivri, Baraközü, Çaldağı, Duatepe gibi pek çok "muharebe" bulunmaktadır. Mana itibarıyla "çok sayıda muharebeyi kapsayan" Sakarya Meydan Savaşı tabiri yanlış değildir ama *savaş* ve *muharebe* kavramlarının birbirine karışmaması ve bazen birinin bazen diğersinin kullanılmasının karışıklığa sebebiyet vermemesi

1 Türk milletinin Cihan Harbi'nden sonra verdiği şanlı kurtuluş mücadelesi tarih kitaplarında çok farklı şekillerde anılmaktadır: *Millî Mücadele*, *Kurtuluş Savaşı*, *Ulusal Kurtuluş Savaşı*, *İstiklal Savaşı*, *İstiklal Harbi*, *Anadolu İhtilâli*, *Millî İsyân*, *Kutsal İsyân*, *Mücadele-i Milliye*, *Mücadele-i Milliye* vb. Türkiye'de 1919-1922 yıllarını kapsayan bu dönem için en çok tercih edilen kavram Millî Mücadele'dir ki bu kitapta da bu kavram kullanılmıştır.

için elinizdeki bu kitapta savaş değil *muharebe* kavramının çoğulu kullanılmış ve *Sakarya Meydan Muharebeleri* tabiri tercih edilmiştir. Kitap içerisinde “savaş” kavramı tekil değil “muharebeler” manasında çoğuldur. Eğer tekil olarak “muharebe” kullanılıyorsa Sakarya boyundaki savaşın sadece bir bölümüne mesela Mangaldağı Muharebesi’ne vurgu yapılıyor, *muharebeler* veya *savaş* deniliyorsa, nehir boylarındaki büyük mücadelelere işaret ediliyor demektir.

Sakarya Meydan Muharebeleri, Türkler için “bir olmak ya da olmamak” yani bir “mevcudiyet, var olma ve beka” savaşı idi. Kaybedilmesi hâlinde Türkler için “ötesi yoktu”. Sadece harbin niteliği açısından değil, bu savaş, iki buçuk asırdır taarruz edemeden savunma muharebeleri yapabilen Türk Ordularının taarruza geçişinin, şaha kalkışının, kötü gidişe ‘dur’ deyişinin, gerçekleştiği gün itibarıyla ilk ve yegâne numunesi niteliğindedir. Bu hâliyle Türk tarihinde emsalsizdir ve Türk milleti için “her şeyin neredeyse bitmek üzere olduğu bir anda” Anadolu’yu yeniden vatan yapan bir “doğuş ve var oluş mücadelesi”dir, çok özel bir yere ve öneme sahiptir.

O zamana kadar, tarihin karadaki en uzun meydan savaşı 1904-1905 Rus-Japon harbindeki 19 günlük Mukden Savaşı (20 Şubat-10 Mart 1905) idi. Shenyang da denilen Mukden, Kore Yarımadası’nın kuzeybatısında bulunan Çinlilere ait bir kentti. Savaş, General Kuropatkin idaresindeki Rus Ordusu ile General Oyama liderliğindeki Japonlar arasında 65-80 kilometre genişliğinde bir cephede gerçekleşmişti. Her iki ordunun birbirlerini yandan kuşatma amacına yönelik saldırılarıyla başlayan bu savaşta Ruslar, küçümsedikleri Japonlara karşı otuz bini esir olmak üzere doksan bin kişilik bir kayıp vermişlerdi. Japonlar da kırk bin kişi kaybetmişlerdi ve bu uzun savaşma nedeniyle iyice güçsüz kaldıklarından, Ruslara karşı bir takip harekâtı yapamamışlardı. Bu savaş harp okullarında ve askerî akademilerde, karşılıklı olarak birbirlerini tüketme savaşı konusunda yeni askerî teorilerin doğmasına neden olmuştu. Ancak Mukden Savaşı’nın bu konudaki hükümlerini sadece 16 yıl sürdü ve 13 Eylül 1921 tarihinden sonra yerini, 22 gün geceli-gündüzlü devam eden karadaki en büyük meydan savaşı ve bir milletin “olmak ya da olmamak” şeklinde kaderini belirleyen kıyamet savaşı şeklinde tarihe geçecek olan “Sakarya Meydan Muharebeleri”ne bıraktı. Üstelik bu savaş, cephe genişliği 100 km olan daha büyük bir alanda gerçekleşmişti ve bu hâliyle de

Mukden'e üstün geliyordu. Bütün bu nedenlerle Sakarya Meydan Muharebeleri, Türk ve dünya tarihinin cephe genişliği en büyük, aynı zamanda süre olarak da en uzun ve en kanlı meydan muharebeleri olarak kayıtlara geçti ve bir asır sonra dahi hâlen bu özelliğini korumaktadır.

Millî Mücadele'mizde zaferin kapısını aralayan ve müstakbel Cumhuriyet'in müjdecisi olan ana askerî faktör, bu büyük Türk zafedir. Sakarya, zaferin adıdır, başarıyı ve zaferi çağrıştırır, nihayet güzel bir istikbalin en büyük askerî sembolü niteliğindedir. İstikbalde kurulan Cumhuriyet'in, en büyük askerî dayanağı, istinatgâhı hiç şüphe yoktur ki Sakarya'da Yunan kuvvetlerinin darmadağın edilerek, Megali İdea'nın cenazesinin kaldırıldığı ve yeni Türk devletinin, istikbaldeki Türkiye Cumhuriyeti'nin şafağında kazanılan eşsiz Türk zaferi olan Sakarya Meydan Muharebeleridir, "Sakarya Melhame-i Kübrâsı"dır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale Cephesi'ndeki ünlü emri, "ben size savaşmayı değil, ölmeyi emrediyorum" sözü nasıl dünya harp tarihine geçmişse, Sakarya'daki, "hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır, o sathı bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz" sözü de harp tarihinin unutulmazları arasındaki yerini almıştır. Mustafa Kemal Paşa Çanakkale Cephesi'nde görevlerini eksiksiz yapmaları için nasıl emri altındaki Mehmetçiklerine "ölmeyi emrediyorsa", Sakarya'daki "hatt-ı müdafaa-sath-ı müdafaa" emrinde de aynı ruh ve beklenti vardır: "görevini en iyi ve eksiksiz bir şekilde yapma ve yaptırma arzusu". Yani anlık olarak müdafaa çizgisini kaybeden askerinin, bunu mağlubiyet olarak görmemesi, bundan etkilenmemesi gerektiğine vurgu, Mehmetçiğin savaş felsefesine yeni bir boyut kazandırdı: Müdafaa etmen gereken çizgi değil, sathıdır, mağlup olsan da çekildiğin yeni yerde çekildiğin alanı savun, bırakma ve terk etme, yanındakiler çekildiğinde sen ona uyma. Ama çekilmek zorunda kaldığında savunmanı orada kur, çünkü çekildiğin sathı da vatandır, vatanın bir parçasıdır, binlerce, milyonlarca metre karesinden birisidir, orasını savun, her Türk askeri çekildiği sathı savunacaktır ve vatanın kurtuluşu bu şekilde gerçekleşecektir. Zaten emrin devamındaki şu ifadeler, hiçbir izaha gerek bırakmaksızın durumu her yönüyle açıklamakta ve askerlere ışık tutmaktadır: "Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye

mecbur olduğunu gören birlikler, ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur”. Mustafa Kemal Paşa bu ifadeleri ve komutuyla, vatan kelimesine mana kazandırmış, “Vatan, Millet, Sakarya” özdeyişi de Gazi Paşa ve Sakarya Zaferinden itibaren Türk milletinin dilinden düşürmediği ve gururla dillendirdiği bir söylem hâline gelmiştir.

Esasında bu emir, Osmanlı Devleti Dönemi’nden Millî Mücadele’ye kadar türlü cephelerde savaşmış, galibiyet ve mağlubiyet duygularına fazlasıyla şahit olmuş Türk Mehmetçiklerinin ruhuna, psikolojisine, savaş felsefesine o kadar uygundur ki Viyana’dan beri çekilme stratejisi ve savunma savaşları uygulayan kahraman orduların kahraman mensuplarına, ulaşılmaz hedefler göstermemekte, olabilecek durumları anımsatmakta, girdikleri mücadele neticesinde müdafaa çizgilerini kaybetseler dahi birliklere/askerlere morallerini bozmadan son buldukları vatan toprağını savunma görevi veren taze bir kan niteliğindedir. Bu, askerî yönden umut verici olmasa da insani yönden bakıldığında Türk Mehmetçiklerinin hâlet-i ruhiyesine son derece müsait bir talimat mahiyeti de taşıyordu. Savaşların her zaman kazanılamayacağını, kaybedildiğinde her şeyin sonu olmadığını gösteren bir emirdi bu. Belli ki emri veren kumandan, ordu-sunu, birliklerini ve askerlerini çok iyi tanıyordu. Onların morallerini ve savaşa karşı motivasyonlarını yükseltmek amacıyla kelimeler oldukça itina-yla seçilmişti. Bu yönüyle o an için ezber bozan bir talimat niteliği de taşıyordu. Zira Viyana’dan beri savunma savaşı yapan ve büyük bir savaşta genel bir taarruz harbi yapmayan Türk askerinin o zamana kadarki durumuna uygundu. Birkaç asırdır yapılan savunma savaşları Mehmetçiğin âdeti kanına işlemiş, psikolojilerini olumsuz etkilemişken, şimdi radikal olmayan ve büyük zafer hedefleri göstermeyen, son derece makul görünen bu emrin manası neydi! Dikkatle seçilen kelimeler, Mehmetçiğe yeni bir ruh kazandırıyor: Hiçbir mağlubiyet veya bir sınırı kaybediş her şeyin sonu değildir, mağlup olduysan çekildiğin alanı koru ve ona, verdiğin mücadeleyle sonuna kadar sahip çık! Bu, bir ayağa kalkış, yepyeni bir silkiniştir.

Müdafaa sathını, alanını savunma görevi, vatani savunma ve kurtarma görevidir. Savunma çizgisinin kaybedilmesi dünyanın sonu değildir. Yenilip gerileyebilirsin, o vakitten sonra çekildiğin yeni alanı savunma göreviyle mükellefsin anlayışı, Mehmetçiği olumsuz düşüncelerden uzaklaştıracak, umutsuzluktan kurtaracaktır. Bu emir, Mehmetçik için

müdafa ve mağlubiyet psikolojisini tersine çevirmiştir. Tıpkı Bursa'nın çatışmasız terk edilmesinde, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra Türk Ordularının Sakarya Nehri'nin doğu kıyılarına kadar çekilmelerindeki moral-motivasyon bozukluğunun TBMM'de uyandırdığı olumsuz duyguların cepheyi etkilememesi, Mehmetçiğe sirayet etmemesi gibi. Yani vatan müdafaasında çizgilerin, sınırların önemi yoktur. Kaybettiğin çizgiyi, çekildiğin sathı iyi müdafa ederek hem yeni çekildiğin alanı koruyabilirsin ve hem de bunun verdiği güçle, düşmanı alt ederek kaybettiklerini tekrar geri kazanabilir, vatanını kurtarabilirsin, Sakarya Meydan Muharebelerinin hemen başında Mangaldağı'nın kaybedilmesinin, bu savaşın kaybedilmesi anlamına gelmediği gibi. Veya Çaldağı'nın düşürülmesinin Yunanlılar için Ankara kapılarının aralanması ve "işte kazandım" dediği anda zafer manası taşısa da Mehmetçiğin çekildiği yeni noktada umutsuzluğa kapılmadan büyük bir alan savunması yaparak hem kaybettiği yerleri geri alması ve hem de muhasımın topyekûn mağlup edilerek vatanın aziz topraklarının ebediyen düşman istilasından kurtarılması gibi büyük hedeflerin hayata geçirilmesini sağlamıştır.

Mehmetçik, ümitsizliğe kapılmadan çekildiği her noktada yeni bir alan savunması yaparak, yeni bir müdafa alanı oluşturarak Sakarya Meydan Muharebelerini kazandı. Bu yüzden çizginin değil, çekildiği sathın önemi vardı. O sath o kadar önemlidir ve kıymetlidir ki istikbaldeki nesillerinin, Türk evlatlarının yaşayacağı coğrafyadır, bütün vatandır. Her asker kendi bölgesinde bunu gerçekleştirmekle mükelleftir. İşte Sakarya boylarındaki emsalsiz mücadele ve zafer, Çaldağı'nın, Türbetepe'nin, Mangaldağı'nın ve dahi Demirözü Vadisi'nin her metre karesinin Türk Mehmetçiğinin kanıyla sulanması, binlerce şehidin varlığı, gazilerin emsalsiz direnişleri ve kahramanlıkları, Türklerin Anadolu'yu daha önce defaatle yaptıkları gibi, bu kez son defa vatanlaştırmalarının bedeli, sembolü niteliğindedir. Bu bedel, tıpkı vaktiyle Plevne'de, Tesalya'da, Edirne'de ve nihayet Çanakkale'de olduğu gibi şimdi Sakarya kıyılarında da Mehmetçiğin kanlarıyla ödenmiş, elde kalan son coğrafya olan Anadolu ve Trakya'nın Türklere tekrar tekrar vatan olarak tescil edilmesini sağlamıştır.

Sakarya adı, Türk Millî Mücadelesi'nden sonra, "vatan" kelimesiyle eşdeğer mana kazandıysa, bu Sakarya Meydan Muharebelerindeki anlamlı mücadele ve kazanılan eşsiz zafer sebebiyledir. Sakarya Zaferi, askerî manada Millî Mücadele'nin zirvesidir, dönüm noktasıdır, başarının

Türkler tarafına geçişi ve Anadolu'nun ebediyete kadar son Türk kalesi olarak kalacağını tescil edilmesidir. İngiliz politikacı Winston Churchill'in ifadesiyle Sakarya'da "hak, taraf değiştirmiştir." Bu kutsal zaferle düşmanın yurttan ebediyen kovulacağı anlaşılmış, galibiyetin nihai ve kesin bir zafer olduğu idrak edilmiş ve zaferden sonraki büyük gelişmelerin ve hepsinden önemlisi Cumhuriyet'in kapısı aralanmıştır. Sakarya Meydan Muharebeleri ve akabindeki Büyük Taarruz büyük bir Türk zaferi olarak tecelli ettirilemeseydi, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu nasıl mümkün olabilirdi! Büyük Taarruz olmasa ebedî Türk zaferi olmazdı ama Sakarya olmasa Büyük Taarruz da olmayacaktı. Her türlü tehlikeye rağmen Cumhuriyet'imizin bugün sağlam sütunlar üzerinde sarsılmadan durabilmesi, bu kutsal eserin ve mukaddes emanetin Millî Mücadele'yle ve Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde atılan benzersiz adımlarla ne kadar sağlam inşa edildiğinin de göstergesidir. Bu, yarınlar için de büyük teminatlardan birisidir.

Sakarya Meydan Muharebelerinin askerî yönleri elinizdeki eserin kaynaklar bölümünde de görüldüğü üzere alanın uzmanları ve bilhassa Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (ATASE) tarafından yayımlanan pek çok ciltle geçmişte bilim âlemine kazandırılmıştı ve bu savaşa ait pek çok belge de yine ATASE'ce neşredilen periyodiklerle ve özellikle *Harp Tarihi Vesikalari* dergisindeki yüzlerce vesikayla kamuoyunun dikkatine sunulmuştu. Kitap hazırlanırken, kaynaklardaki eserlerin tamamından az ya da çok istifade edilmiş, faydalanılmayan herhangi bir hatırat, kitap, makale veya arşiv belgesi kaynaklara eklenmemiştir. Akademik bir endişeyle hazırlanmayan elinizdeki bu eser, isminden anlaşılacağı üzere genel olarak bir "savaş tarihi" kitabıdır. Ama eserin tamamı Türk Millî Mücadelesi'nin sadece savaşlarına ayrılmış ve bir asker tarafından kaleme alınan yoğun bir harp tarihi de değildir. Savaş öncesinde Anadolu üzerindeki Yunan düşleri, İzmir'in işgali ve işgalin Batı Anadolu'da genişlemesi, Yunanlıların sivil Türk ahaliye yaptıkları mezalim ve fenalıklar, işgalin genişlemesiyle birlikte hortlayan Yunan Megali İdea düşüncesi ve bu çerçevede İtilaf devletleri ve bilhassa İngiltere'nin Yunanlıları destekleyen siyasi ve askerî faaliyetleri ve "savaşa ev sahipliği yapmış" olan Sakarya Nehri boylarının coğrafyası da eserin belli başlı konuları arasındadır. Yani Yunanlıların Sakarya önlerine kadar gelişlerinin nedenleri önemle irdelenmiş, konunun mantıksal ve kuramsal çerçevesinin çizilmesine

dikkat gösterilmiştir. Bu nedenle meselenin TBMM’de ele alınması ve başkumandanlık tartışmalarına eserde geniş olarak yer verilmiş, Tekâlif-i Milliye Emirlerine de ayrıntılı şekilde değinilmiştir. Konuyla ilgili meselelerin siyasi boyutlarının irdelenmesinden de geri durulmamıştır. Kitabın belki de en kıymetli bölümü, sonuç kısmıdır. Zira kaynaklarda görülen eserlerin hiçbirinde bu kadar detaya girilmemişken, bu eserde Sakarya Meydan Muharebelerinin ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde en detaylı şekilde durulmuş, geleceğe etkileri ayrıntılarıyla incelenmiş, yani analiz ve sentez yöntemleriyle hareket edilerek, mevcut ve varılan yeni neticeler ifadeye dökülmüş ve okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Bu yönüyle kitabın, Mondros Mütarekesi ve İzmir’in işgalinden Sakarya Meydan Muharebelerinin sonuna kadar geçen süreci ele alan, Sakarya boylarındaki savaşın ise sebep-oluş-sonuçlarıyla merkeze konulduğu bir *Millî Mücadele Tarihi* olduğu söylenebilir.

Sakarya Meydan Muharebeleri adlı bu çalışmada, büyük savaşın Türkler ve yeni Türk devleti için ne mana taşıdığıнын izahının yapılmasına ve savaşın ehemmiyetinin aydınlatılmasına çalışıldı. Zaten çok büyük külfetlerle ve yokluklar içerisinde yürütülen “Millî Mücadele” içerisinde Sakarya Meydan Muharebeleri nelere mâloldü, getirisi ve götürüsü ne oldu? Hangi ekonomik şartlarla ve mahrumiyetlerle “bir milletin olmak ya da olmamak mücadelesi yürütüldü?” Bunlara cevap bulunmasına özellikle dikkat edildi, bu arayışta önemli sonuçlara ulaşıldı. Netice itibarıyla Sakarya Meydan Muharebelerinin maliyeti, esasında Türkiye’nin ve Türk milletinin geleceğiydi...